

Taryhyň iň baý patyşasy Mansa Musanyň Mekge ýolagçylygy

Category: Kitapcy, Medisina, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Taryhyň iň baý patyşasy Mansa Musanyň Mekge ýolagçylygy

TARYHYŇ İŇ BAÝ PATYŞASY MANSA MUSANYŇ MEKGE ÝOLAGÇYLYGY

Taryhy neolitik eýýamlara çenli uzaýan Mali Afrikanyň gadry bilinmeýän merjen däneleriniň biridir. Niger derýasynyň bereketli suwlary sebiti ekerançylyk taýdan diýseň baý topraklara öwrüpdır.

Mali – balykçylyk üçin oñaýly şertler we geografiki taýdan ýerleşiş şertlerine mahsus, düýp azyk öňümleri bilen ýer yüzünde ýaradylan jenneti ýatladýar, emma Maliniň baýlyklary diňe ýeriň üstündäkiler bilen çäklenmeýär.

Dünýäniň iň gymmatly altın rezerwleri Malide ýerleşýär.

Dürli taýpalardan jemlenen mali jemgyyetinde ilatyň agramly bölegini mande halky düzýär. Adamlar dürli taýplardanam bolsa, bir dilde gürläp, birmeňzeş däp-dessurlary bolandygy üçin aralarynda medeni taýdan ullakan bir gapma-garşylyk ýok.

Ykdysadyyetiň daýhançylyga esaslanýan bu jemgyyetde agalyk edýän garayýsy bolsa yslam dinidir. Muňa garamazsan ýerli urp-

adatlar we ynanç rituallary malilileriň yslamyýet garaýsynda özünde güýçli ýer edinipdir.

Häzirkizaman mali jemgyýetiniň binýady XIII asyrda patyşa Sundiata Keýta tarapyndan tutuldy. Niger derýasynyň boýunda ösen medeniýet gurmagy başaran Keýta Sakura atly serkerde tarapyndan tagtdan agdaryldy. Kän wagt geçmänkä Mansa Musanyň häkimiýeti eýelemegi bilen Mali pajarlap ösjek täze döwrüne gadam basdy.

kitapcy.ru

• Afrikanyň gören iň beýik hökümdary

Doly ady Mansa Kanku Musa Malide 1312-nji ýylda tagty eýelände Mali üçin taryhyň akymy başga ugra akmaga başlapdy.

Musa tagta geçen bädyna serkerdesi Saran Mandian bilen birlikde Afrikanyň birnäçe ýurduny basyp alypdyr. Çeşmeleriň habar bermegine görä, hökümdar Musa az wagtyň içinde 100 müň ýaýydan we 100 müň atly esgerden düzülen ägirt uly mali goşunyny toplapdyr.

Eýeleýän ýerleri we harby güýji bilen Mansa Musanyň garşysyna çykyp biljek ýeke-täk güýç mongollardy. Geografik şertleri we ykdysady taýdan kuwwatyny göz öňüne tutanynda, eger Musa mongollar bilen uruşsa, ýeňiş gazanyp biljegine şek-şübhe ýokdy.

Mansa Musanyň ümmülmez territoriýany tutup ýatan imperiýasy göz gamaşdyrýardy. Ol Afrikanyň ýerasty magdanlaryny çykaryp, ýurduna bolçulyk we baýlyk eçildi. Mali halky oña «Magdanlaryň hojaýyny» diýmäge başlapdyr.

Mansa Musa basyp alan ýerlerini eksplutaturlemän, gaýtam tersine, abadanlaşdyrýardy, baýadýardy.

Sebitleri welaýatlara bölüşdiren Musa her welaýata mynasyp işbaşarjaň häkimleri belläpdir. Muny edende-de garamagyndaky ýerli halkyň talaplaryna we gymmatlyklaryna üns beripdir, mümkün boldugyndan häkimlerini ýerli halkyň arasyndan saýlap-seçip alypdyr.

Yslam dinine jany-teni bilen uýýan Mansa Musa Afrikada on müñlerçe adamyň öz meýline musulmançylygy saýlap almagyna sebäp bolupdyr. Elbetde, munda arap söwdagärlerine berilen ýeňillikleriňem ullakan täsiri az bolmandyr. Mali topraklaryna kowçum-kowçum bolup gelen arap söwdagärleri we syáhatçylar sebitiň dini taýdan geçiren öwrülişiginde uly rol oýnapdyr.

kitapcy.ru

Halkynyň yslamyýeti oňyn kabul edendigini gören Musa Timbuk şäherinde deňi-taýy bolmadyk metjidiň gurulmagyny buýrupdyr. Netije hakykatdanam ajaýyp bolupdyr. 1327-nji ýylda gurlup gutarylan Djinguereber (Jenne) metjidiniň owadanlygy ýaly owadan metjit Afrikada bolmandyr. Mansa Musa Afrikanyň ähli estetiki düşünjesiniň «Jingereber» metjidine siñdirilmegini gazanypdy.

Mansa Musa munuň bilenem çäklenmän, astronomiya, medisina, inženerçilik ugrunda işler alyp barýan ýokary okuw jaýlaryny gurupdyr. Gysga wagtyň içinde yslam dünýäsinden köp sanly meşhur işan-mollalar we alymlar kowçum-kowçum bolup, Malä gelmäge başlapdyr. Musa ýurduna gelen biri-birinden wajyp bu şahslaryň gymmatbahaly sowgatlardan ýüküni ýetirip, erkin şertlerde işlemegini ýola goýupdyr. Yslam dünýäsindäki ylym adamlaryna bular ýaly jomart çemeleşjek ýene bir kişi Stambul fatihi Sultan Mämmet II-di.

kitapcy.ru

• **Mekgä guralan uly ýolagçylyk**

Yslamyýete yhlas bilen ýapyşan Mansa Musa Malide esaslandyran beýik imperiýasy bilen Afrika asudalyk we bereket getiripdir. Mundan soň ol Mekge-Medinä gidip, haj parzyny berjaý edip gelmek isläpdir.

Paýlaýan hüşür-zekadynyň özi Karunyň baýlygyndan iki esse köp Mansa Musa Mekgä gidende ýolboýy paýlap giden sadakasyny adamlar asyrlar geçenden soňam ýatlar ýaly etmegini niyetine düwüpdir.

Bu ýolagçylyk üçin Mansa Musanyň geňesdarlary birnäçe ýyla çeken taýýarlyk işlerine başlapdyr. Diňe 100 düýä on müñlerçe külce altyn yüklenipdir. Altynlaryň howpsuzlygy üçin 500-e golaý gul berkidilipdir. Paýtagt Niani bilen Mekgäniň arasy bäs müň kilometre golaý ýol bar eken. Şonuň üçinem janpenalyk etjek on müñlerçe esgeriň ýany bilen logistik maksatly sansajaksyz baş haýwan we agzyna-burnuna çenli doly däneli arabalar hökümdara ýoldaşlyk edipdir.

Mansa Musa garamagyndaky adamlaryň hemmesine eýran ýüpeginden tikilen altyn nagyşly ýörite eşikler taýýarladypdir.

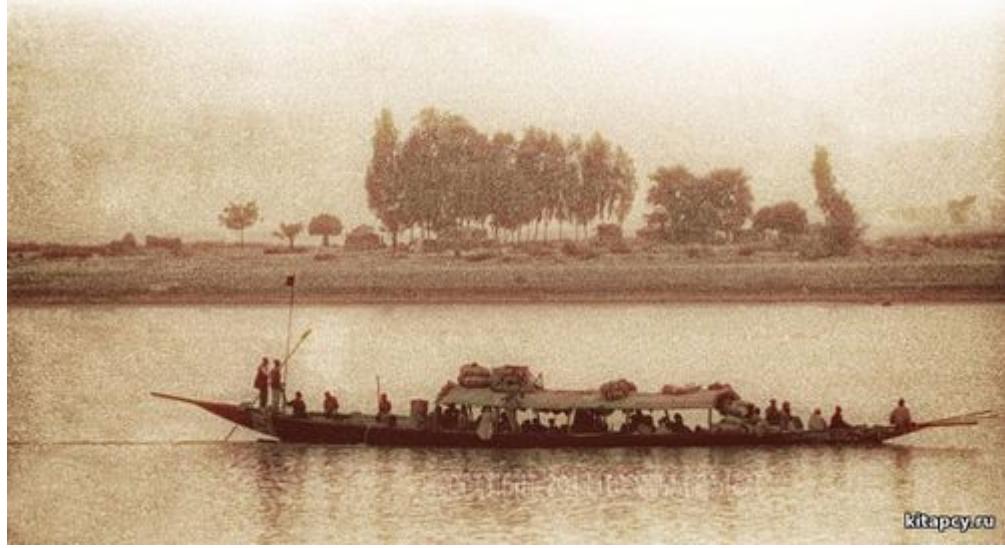
kitapcy.ru

• Birinji duralga Kair

Taryhyň görən iň uly haj kerweniniň birinji duralgasy Müsür boldy. Piramidalaryň eteginde çadır diken Mansa Musanyň kerweniniň bir ýere jemlenmegi üçin tegelek sekiz aý gerek bolupdyr.

Musanyň düşläp geçmek üçin säginen Kair şäheriniň ykdysadyýeti uruşlardan we gurakçylykdan ýaňa ýitip-ýok bolup gitmegin gyrasyna gelen wagty malili zyýaratçylar ýurda aýak basanda gaýtadan silkinipdir.

Müsüriň soltany el-Nasyr Mansa Musa ýurtdan çykýança, Müsüriň patyşasy ýaly hereket edipdir, emma müsürlı taryhcylaryň aýtmagyna görä, Mansa Musa el-Nasyryň huzurynda onuň aýagyny däl-de, elini ogşandygy üçin az wagtlyk diplomatiki dartgynlylyk bolup geçipdir.

kitapcy.ru

Ýogsam bolmasa, Mansa Musa birinji duşuşygynda el-Nasyra 50 müň dinar eçilipdirem. Elbetde, diñe Musa däl, onuň aýaly melike Inari Kunate-de göz gamaşdyryjy owadanlygy we özüne çekijiliği bilen bütün Müsüriň akyl-huşuny başyndan uçurypdyr. Meşhur arap taryhcysy Makrizi Musany şeýle suratlandyrypdyr: «Kofereňk saçly, hoş ýüzli, polat ýaly berk bedenli ýaş ýigitdi. Kim onuň ýanyна barsa, sowgat-serpaý bilen baranyň akylyny başyndan alardy».

Arap taryhçylarynyň aýdýan ýene bir täsin ýagdaýy bar. Kairliler Mansa Musanyň ýany bilen gelenlere haýsydyr bir harydy yüz esse gymmada satmaga şeýle bir öwrenişipdi welin, malililer gidenden soň ynjalan müsür ykdysadyýeti nyrh maklerleri sebäpli az wagtyň içinde gaýtadan düýpli bankrota batypdyr.

kitapcy.ru

• Soňky duralga Mekge

Mansa Musa Kairden çykandan soň Mekgä ýetmek üçin öli kesip geçipdir. Patyşanyň ýany bilen alyp gaýdan hazynalarynyň owazasy bütin dünýä dolupdyr.

Elbetde, bu ýagdaý onlarça garakçy toparlarynyň onuň geçýän ýoluny garawullap oturmagyna sebäp bolupdyr. Garakçylaryň çozuslarynda birnäçe esgeri wepat bolan Mansa Musa geňeşdarlarynyň beren maslahatlaryny diňlemän, yza dolanmakdan yüz öwrüp, Mekgä sary hereket etmegini dowam etdiripdir.

Mekgä baryp ýetende, dünýäniň çar künjünden gelen musulmanlar Mansa Musany görjek bolup şäheriň derwezeleriniň agzyna üýşüpdir.

Üç aýa golaý wagt Mekgede ýaşap, ybadat bilen meşgullanan Mansa Musa ýurduna gaýdyp barmak üçin gelen ýoly bilen yzyna öwrülipdir.

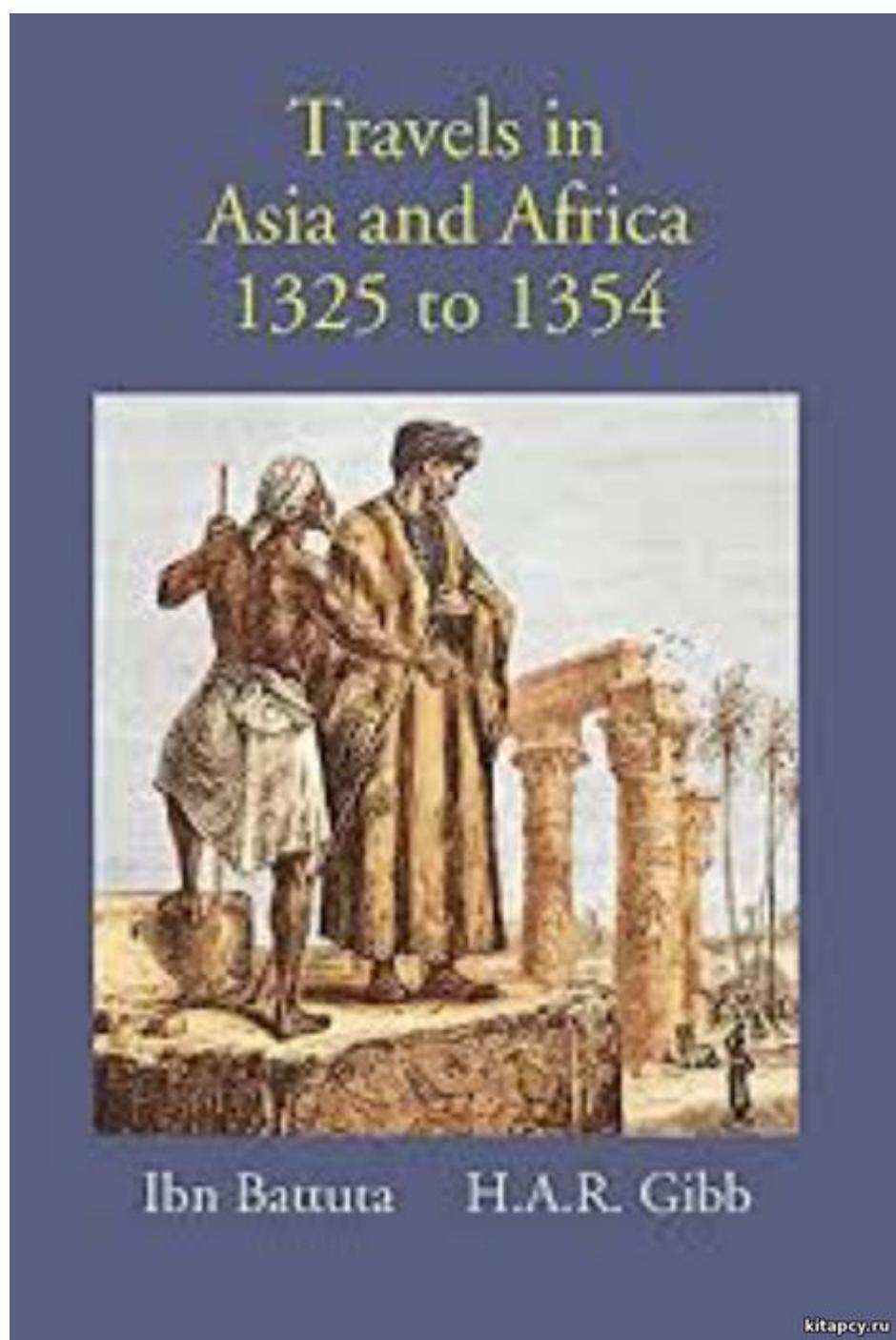
Ol Kaire gelende, garaşmadyk krizisi bilen ýüzbe-ýüz bolupdyr. Musa bärden gitmänkä Kairi altyna gark edipdi, emma altynyň aşa köplüğü we nyrlarylaryň keýgiň şahyna çykmagy taryhda görlüp-esdilmedik baýlyk krizisini döredipdir.

Mansa Musa Soltan Nasyryň haýyşy bilen Kairdäki altynlary ýokary göterimine söwdagärlerden alypdyr. Şeýtmek bilen Kairiň ykdysadyýeti hemä ertirini kepillige alypdyr, hemem bular ýaly köp altynyň bazarda emele getiren deňagramsyzlygy aradan aýrylypdyr.

Mansa Musa ýolagçylygy ýewropalylaryň ünsüni çekipdir we olaryň Günbatar Afrikanyň baýlyklaryna bolan gyzyklanmalaryny artdyrypdyr. Ilkinji nobatda nemes, italýan, ispan kartaçylary Mansa Musanyň baýlygynyň mukdaryny anyklamak üçin Mali boýunça ençeme ýyllap barlag işlerini geçiripdir.

Jöhit kartografy Awraam Kreskesiň düzen tebigy baýlyklar boýunça mali kartalary ýakyn wagtda başlajak ýewropa basybalyjyligynyň we kolonializminiň binýadyny tutdy. Ýewropalylar gün geçdigisaýy güýçlenip barýan Osmanly döwletiniň hötdesinden gelip bilmejekdiklerine düşünenlerinden soň ümzüklerini Afrika öwürip, materigin tebigy baýlyklaryny talamak üçin biri-birlerine bilen ýaryşa girdiler. Üstesine diňe Afrikanyň tebigy baýlyklaryny talamak bilenem çäklenmän,

hut adamlaryny-da ogurlap we gul edip, dünýäniň dürli ýerinde satlyga çykarypdylar.

• **Ibn Battutanyň we Mansa Musanyň duşuşygy**

Meşhur arap syáhatçysy Ibn Battuta Maliniň beýik hökümdaryny görmek üçin köşgüne çenli ýol söküp gelipdir. Mansa Musa tarapyndan myhmansöýüjilik bilen garşylanınan Battuta şaýat bolan gorkunç wakasyny şeýle beýan edipdir:

«Biz köşkdekäk şazada Mansa Süleyman (Musanyň oglы) musulman däl we uýat ýerleri doly açyk adamhorlary köşgünde kabul edip

bir zatlar gürleşdi. Ol adamlaryň gulagynda ýarymaý şekilli ullakan gulakhalkalar bardy. (Olar magdanlaryndan Musa patyşanyň köşgünde külçe-külçe altynlary paç hökmünde getiryän adamlardy).

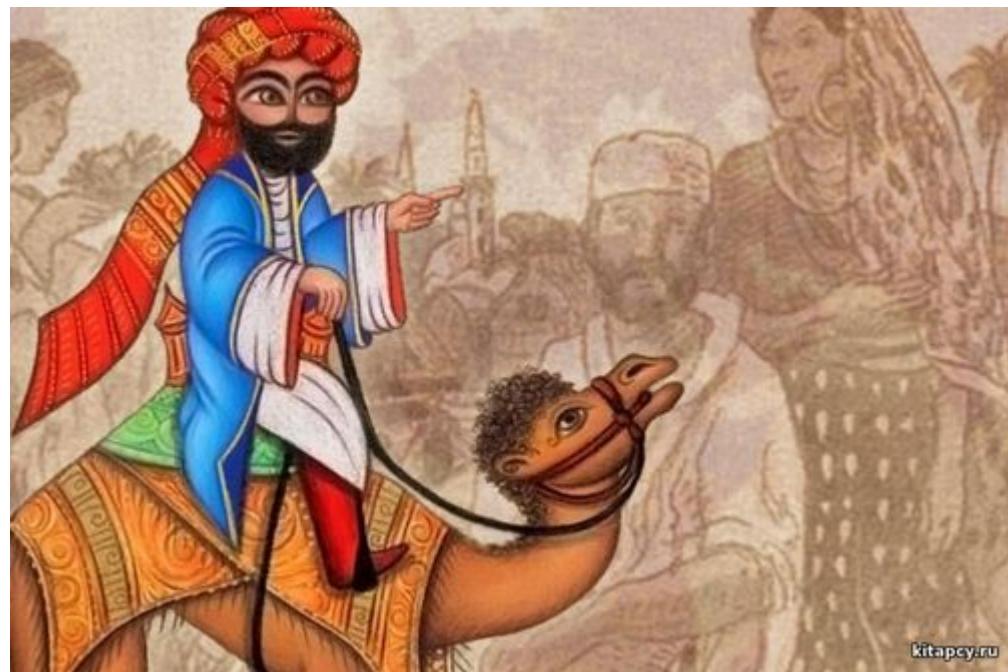
Musa patyşa bu adamhorlara çäksiz myhmansöýjilik bilen hormat-sylag edip, olar bilen bile oturyp-turuşýardy. Beren altynlarynyň deregine bezemen eşik geýinen garayagyz aýaly adamhorlar toparyna getirildi. Olar aýaly duran ýerinde bölekläp iýenlerinden soñ ellerine we ýüzlerine çyrşalan gan bilen hökümdara minnetdarlyklaryny bildirdiler. Ýanymdakylar munuň her gezekki köşk saparynda bolýan däpdigini aýtdylar». (Ibn Battuta, «Travels in Asia and Africa» 1325-1354, tr. and ed. H.A.R. Gibb (London: Broadway House, 1929)).

Battutany birahat eden ýene bir ýagdaýam aýal-gyzlaryň ýalaňaçlygy bolupdyr:

«*Bu ýerdäki iň erbet däpleriň birem hyzmatkärleriň, gyrnaklaryň we ýaş gyzlaryň ýalaňaç gezmekleridi. Uýat ýerlerine çenli görnüp duran bu aýallar başyna hyna meňzeş kül sepinerdiler.*

Ýene bir erbet edim-gylymlarynyň birem at, eşek, it etini iýmäge çekinmeýänlikleridi».

(Agzalan çeşmä seret).

Mansa Musa 1337-nji ýylda 57 ýaşynda aradan çykypdyr, onuň

ýerine ogly Mansa Süleýman geçenem bolsa, Mali öñki gülläp ösüşini dowam etdirip bilmändir we beýik hökümdar Mansa Musanyň beýik imperiýasy taryh arenasyndan çekilipdir.

Soňky geçirilen barlaglar Mansa Musanyň baýlygy häzirki döwrüň iň baý adamynyňam baýlygyndan dört esse köp bolandygyny görkezýär. Ýöne bu maglumatam onuň diñe anyklap bolan hazynasynyň gymmaty hasaplananda çykarylan iň bärkije hasap bolmagynda galýar.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Şenbe, 21.08.2021 ý. Taryhy makalalar